Nadbałtyckie Centrum Kultury Gdańsk

Diagnoza potencjału uczestnictwa młodzieży w kulturze

bardzo młoda kultura

2026-2028

Pomorska Sieć Kultury

Opracowanie: Krzysztof Stachura

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Narodowe Centrum Kultury
Bardzo Młoda Kultura

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu Narodowego Centrum Kultury Bardzo Młoda Kultura 2026-2028

Operator
Nadbałtyckie Centrum Kultury w Gdańsku

Instytucja Kultury Samorządu Województwa Pomorskiego

Partnerzy Programu
GAK.

Wprowadzenie

Niniejszy raport został przygotowany w ramach realizacji działań programowych Bardzo Młodej Kultury 2026–2028. Opracowanie ma na celu zdiagnozowanie, jaki potencjał uczestnictwa w kulturze ma młodzież w wieku 16–25 lat z województwa pomorskiego, oraz zidentyfikowanie zasobów i „białych plam" w obszarze edukacji kulturowej w regionie objętym działaniami operatora – Nadbałtyckiego Centrum Kultury w Gdańsku – realizującego wraz z partnerami program pod nazwą „Bardzo Młoda Kultura 2026-2028 – Pomorska Sieć Kultury".

Diagnoza ma charakter funkcjonalny (na potrzeby projektowania działań bieżących), strategiczny (na potrzeby projektowania działań w kolejnych latach programu) i partycypacyjny (uwzględniający perspektywę młodzieży i partnerów lokalnych). Diagnoza stanowi przy tym podstawę do projektowania ścieżek szkoleniowych, rozwijania partnerstw lokalnych i planowania inicjatyw młodzieżowych w dalszym okresie realizacji Programu.

Diagnoza skoncentrowana jest przede wszystkim na analizie istniejących dokumentów oraz danych dotyczących edukacji kulturowej i działań wobec młodzieży, na rozpoznaniu sposobów definiowania i postrzegania młodzieży w politykach publicznych, na praktykach instytucjonalnych oraz na identyfikacji zasobów i obszarów wymagających wsparcia.

Diagnoza koncentruje się wokół następujących pytań:

1. W jaki sposób młodzież jest obecna i jak się ją definiuje w dokumentach strategicznych oraz działaniach realizowanych w ramach sektora kultury?

2. Jakie obszary edukacji kulturowej wobec młodzieży są rozwijane, a jakie pozostają słabo rozpoznane / niewidoczne?

3. Jakie zasoby, doświadczenia i praktyki pracy z młodzieżą są realizowane i rozwijane w regionie?

W procesie diagnozy zastosowano technikę analizy danych zastanych, obejmującą następujące rodzaje dokumentów:

1. Dokumenty programowe i analityczne z wcześniejszych edycji Bardzo Młodej Kultury.

2. Raporty poświęcone tematyce kultury, edukacji kulturowej i młodzieży.

3. Lokalne diagnozy społeczne (gminne i powiatowe).

4. Lokalne diagnozy poświęcone tematyce kultury, edukacji kulturowej i młodzieży.

5. Strategie rozwoju lokalnego / regionalnego oraz gminne strategie rozwiązywania problemów społecznych.

6. Raporty o stanie gminy (z 2024 i 2025 roku).

Wymienione powyżej rodzaje dokumentów stanowią podstawę opracowanej analizy i składają się na przedstawione w opracowaniu wnioski. Materiałem odnoszącym się wprost do przedmiotu diagnozy były opracowania dotyczące kultury, edukacji kulturowej i uczestnictwa młodzieży – zostały one wymienione w wykazie źródeł na końcu raportu. Dokumentów kontekstowych (lokalnych diagnoz społecznych, strategii rozwoju i raportów o stanie gminy) nie uwzględniono w wykazie ze względu na ich liczbę i powtarzalną, sprawozdawczą formułę.

Dokumenty analizowane były przez pryzmat kluczowych z punktu widzenia specyfiki diagnozy i pogrupowanych w bloki pytań:

1. Definicja młodzieży.
    a. W jaki sposób w dokumentach definiuje się i postrzega młodzież (16–25 lat)?
    b. Jak młodzież postrzegana jest na tle innych grup?
2. Sposoby reagowania na problemy młodzieży.
    a. Czy istnieje wyodrębniona kategoria polityki młodzieżowej? Na ile adekwatne są w dokumentach odniesienia do tej kategorii?
    b. W jakim kontekście i z jakim nacechowaniem emocjonalnym opisuje się młodzież w dokumentach?
    c. Jakie wyzwania, przed którymi staje młodzież, się diagnozuje?
    d. Jak reagują instytucje (w tym sektor kultury) na rozpoznane wyzwania?
3. Bariery i „białe plamy”.
    a. Jakie są główne bariery i przeszkody w uczestnictwie młodzieży w kulturze i życiu społecznym?
    b. Jak diagnozuje się stan infrastruktury edukacyjno-kulturalnej? Czy odpowiada na potrzeby młodzieży?
4. Sprawczość, zasoby i dobre praktyki.
    a. Jakie można zmapować przykłady oddawania młodzieży sprawczości i podmiotowości w realizowanych w danym kontekście (geograficznym, instytucjonalnym) działaniach?
    b. Jakie są rekomendowane sposoby radzenia sobie z wyzwaniami (współ)pracy z młodzieżą?
    c. Jakie są główne mechanizmy wsparcia programów kierowanych do młodzieży?

Uzupełnieniem diagnozy są wybrane przykłady lokalnych działań i inicjatyw związanych z pracą z młodzieżą. Dane pozyskane do opisania studiów przypadków pozyskano w ramach prowadzonej diagnozy oraz w procesie badania infrastruktury i potencjałów świetlic lokalnych w drugiej połowie 2025 roku[1].

Raport diagnostyczny obejmuje analizę obecności młodzieży w politykach publicznych i działaniach instytucjonalnych, syntetyczne rozpoznanie sytuacji edukacji kulturowej w regionie, identyfikację zasobów i potencjalnych „białych plam", wnioski dotyczące potrzeb szkoleniowych i partnerskich oraz rekomendacje dla dalszych etapów programu BMK w województwie pomorskim. Raport może stanowić punkt wyjścia do kolejnych etapów diagnozy oraz ewaluacji programu w latach 2027–2028.

Diagnoza wykracza poza opis infrastruktury wsparcia dla młodzieży. Akcent położony jest w niej na wątek rozwijania relacyjności i związanych z tym procesem ograniczeń. Diagnoza wskazuje, że o skuteczności pracy z młodzieżą decydują przede wszystkim kapitał relacyjny i umiejętność budowania postaw opartych na zaufaniu.

Lokalne ekosystemy uczestnictwa w kulturze bardzo się różnią w skali całego województwa. Opis w opracowaniu należy więc czytać ze świadomością wyraźnych zróżnicowań w sposobie organizowania warunków do działania dla młodzieży. Kluczowe jest też zrozumienie, że kategoria „młodzież" jest niejednorodna pod względem klasowym, stylów życia oraz wyznawanych norm i wartości. Niejednorodność dotyczy również wieku. Dostępny materiał opisuje przede wszystkim młodzież szkolną – młodzi dorośli pojawiają się w nim rzadko.

Do zrozumienia specyfiki lokalnych środowisk młodzieżowych niezbędne jest też prowadzenie – niezależnych od zrealizowanego i relacjonowanego w tekście procesu – mikrodiagnoz lokalnych, pozwalających uchwycić specyfikę zarówno danego miejsca, jak i grupy młodych osób, które na tym terenie mieszkają i działają.

Zasadne jest przy tym przyjęcie perspektywy badania nie tylko potrzeb młodzieży, ale i jej zdolności do sprawczości. Myślenie przez pryzmat potrzeb może się kojarzyć z dostarczaniem czegoś biernemu odbiorcy, nie zaś z autonomicznym, zakorzenionym w określonym świecie zestawem autentycznych znaczeń.

[1] Badanie zostało zrealizowane przez Nadbałtyckie Centrum Kultury w Gdańsku.

***

(Nie)widzialni. Młodzi w systemie lokalnych polityk

Z analizy dostępnej na szczeblu lokalnym dokumentacji strategicznej wyłania się wyraźny rozdźwięk między deklaracjami a praktyką. W wielu strategiach młodzież określana jest jako kluczowa grupa – „zasób" mający uruchamiać rozwój. Jednocześnie jednak w strukturze polityk publicznych młodzi ludzie stanowią raczej niedoprecyzowaną, analitycznie trudną do uchwycenia kategorię społeczną.

W dokumentach występuje ona nie jako samodzielny aktor, lecz jako obiekt wymagający interwencji. Realizować ją mają instytucje edukacyjne (młody człowiek jako uczeń) i pomocowe (młody człowiek jako beneficjent wsparcia lub potencjalne zagrożenie). Pozycję młodzieży rzadko buduje się natomiast w odniesieniu do sektora kultury i szeroko rozumianych praktyk uczestnictwa w kulturze.

Kiedy analizuje się dokumentację strategiczną, można odnieść wrażenie, że młodzież jest pozbawiona podmiotowości. Rzutuje to na sposób opisywania tej kategorii, w tym przede wszystkim „sklejanie" młodzieży z dziećmi. W takim ujęciu różnice rozwojowe i społeczne ulegają zatarciu, co może prowadzić do infantylizacji osób wchodzących w dorosłość.

W lokalnych społecznościach często definiuje się rozwiązania przeznaczone dla dzieci (np. place zabaw czy świetlice opiekuńcze). W przypadku młodzieży jest inaczej – przejście w dorosłość oznacza zniknięcie nadal młodego człowieka z instytucjonalnych radarów. Traci on tym samym wsparcie infrastrukturalne. Jednocześnie zaczyna być traktowany jako osoba w wieku produkcyjnym, potencjalnie pracująca.

Istotnym problemem jest polaryzowanie młodzieży. Z jednej strony w dokumentach kreśli się obraz młodych ludzi jako wybitnych uczniów czy sportowców, z drugiej zaś – wskazuje się na problem „trudnej młodzieży", sprawiającej kłopoty wychowawcze, niezdolnej do odnoszenia spektakularnych sukcesów. Brakuje przy tym pogłębionej refleksji nad tym, skąd biorą się różnice między młodymi ludźmi i jakie specyficzne wyzwania z nich wynikają.

Niemal całkowicie w dokumentach strategicznych pomija się grupę osób nieuczących się i niepracujących. Wskazuje to na brak narzędzi do pracy z tymi osobami na szczeblu lokalnym. Stają się one widoczne dopiero wówczas, gdy wymagają systemowego wsparcia jako beneficjenci systemu pomocy społecznej. Wynika to zapewne z faktu, że raportowanie o sytuacji młodzieży skupia się na formalnych rolach (uczeń, pracownik), a nie na rzeczywistych kontekstach biograficznych.

Po okresie nadzoru i kontroli, któremu podlegają dzieci, najmłodsi dorośli wpadają w sprawozdawczo-strategiczną próżnię. Nie podejmuje się w dokumentacji kwestii związanych z ich usamodzielnianiem się, możliwością przebywania w miejscach trzecich i treningiem życiowej sprawczości. W tych warunkach proces budowania podmiotowości obywatelskiej jest znacząco utrudniony.

Język wielu dokumentów strategicznych odzwierciedla paternalistyczny stosunek do młodzieży. Jest ona określana przede wszystkim jako źródło ryzyka lub grupa wymagająca dyscyplinowania. Młodzi ludzie opisywani są jako roszczeniowi, pozbawieni ambicji, niepotrafiący radzić sobie z porażkami, myślący krótkoterminowo i nadużywający urządzeń cyfrowych. W wielu przypadkach opisy te nie wynikają z przeprowadzonej diagnozy. Młodzieży przypisuje się określone cechy, utrwalając negatywny stereotyp osób młodych jako biernych i nieprzygotowanych do radzenia sobie z wyzwaniami otoczenia.

Zwrócenie uwagi na problemy kryzysów psychicznych wśród młodzieży, eksponowanie wątków kruchości psychicznej i skłonności do popadania w uzależnienia jest cenne, ale niemal całkowicie dominuje nad narracją o potrzebach rozwojowych czy twórczych sposobach spędzania czasu. Podejście do młodzieży jest silnie zmedykalizowane. W tym kontekście kultura przestaje być formą społecznej produkcji znaczeń, eksperymentowania z własną tożsamością czy konstruktywnym spędzaniem czasu. Zazwyczaj redukuje się ją do narzędzia mającego „odciągać" młodzież od ryzyka uzależnień.

Uwagę zwraca także fakt, że politykę wobec młodzieży determinuje lęk przed „ucieczką" osób młodych do innego, większego ośrodka. I ponownie dochodzi tu do instrumentalizowania „zasobu ludzkiego", jakim jest młodzież – ma on bowiem wspierać utrzymywanie stabilności ekonomicznej gminy czy regionu. W efekcie w strategiach dominuje narracja o obawach związanych z trudnością w zastępowalności kadr na lokalnym rynku pracy, utracie „kapitału kreatywnego" i spadku dochodów budżetowych w efekcie migracji zarobkowej.

Jednocześnie lokalne polityki rzadko projektują oferty skrojone pod aspiracje osób młodych. Próby dopasowywania potencjału młodzieży do potrzeb lokalnych firm nie biorą pod uwagę oczekiwań samej młodzieży – przede wszystkim dążenia do wysokiej jakości życia, którą oferują głównie większe ośrodki miejskie.

Znikomy pozostaje przy tym wpływ młodzieży na lokalną politykę. Popularność zyskują młodzieżowe rady gmin, które tworzą przestrzeń reprezentacji interesów młodzieży i rozwijania ich kompetencji obywatelskich. Choć pełnią ważną funkcję jako narzędzia edukacji obywatelskiej, ich realne postulaty bywają ignorowane, co w efekcie grozi zwiększeniem poczucia frustracji i zlekceważenia, a docelowo skłonnością do wycofywania się z życia publicznego.

Instytucjonalne struktury partycypacyjne mogą też być narzędziem wzmacniania dystansów społecznych wśród młodzieży. Uczestniczą w nich bowiem przede wszystkim osoby legitymujące się wysokim poziomem kapitału kulturowego, pochodzące z bardziej zamożnych środowisk – mogą więc nie odzwierciedlać głosu znacznej części rówieśników o innym pochodzeniu społecznym.

Dobrym rozwiązaniem jest natomiast wyposażanie grup młodzieżowych w dostęp do zasobów, w tym finansowych. Dzięki temu partycypacja staje się realna, a młode osoby otrzymują możliwość uczenia się odpowiedzialności i budowania poczucia sprawstwa.

Diagnozowana w oparciu o lekturę dokumentów, nieczytelna, niezintegrowana wizja młodzieży utrudnia tworzenie rozwiązań mających wspierać rozwój młodych osób.

Strategiczna niespójność i brak przypisania wyobrażanym rolom realnych funkcji skutkuje formułowaniem chaotycznych propozycji działań.

W dokumentacji strategicznej działania „dla młodzieży" dominują nad działaniami „z młodzieżą". W ten sposób utrudnia się przełamywanie bierności społecznej i obywatelskiej młodych osób. Trudności te odzwierciedla obszar kultury. Logika instytucjonalna rozmija się bowiem z wyobrażeniami i oczekiwaniami młodzieży, a edukację kulturową traktuje się jako dodatek do codzienności, nie zaś jako element budowania życiowej odporności.

Spotkanie dwóch logik

Kluczowym procesem, który pozwala zrozumieć dynamikę udziału młodzieży w życiu społecznym, jest zderzenie dwóch odrębnych, a niekiedy też sprzecznych ze sobą logik – logiki stabilności i trwania, która charakteryzuje funkcjonowanie sektora publicznego, oraz logiki płynności i sieciowości, która definiuje sposób myślenia i praktyk kulturowych młodzieży.

Przyczyny (nie)uczestnictwa w kulturze wynikają w istotnej mierze z uwarunkowań ekonomicznych i przestrzennych (geograficznych). Są jednak również silnie zakorzenione w głębokiej asymetrii między sformalizowanym systemem instytucjonalnym a autonomicznym światem życia ludzi młodych. (Nie)widzialność młodzieży – zarówno w lokalnych politykach publicznych, jak i w codzienności sektora kultury – wynika z napięć między sztywnością formalnego gorsetu instytucjonalnego a nieoznaczonością relacyjności, jakiej doświadcza młodzież.

Dostępna infrastruktura materialna rzadko staje się przestrzenią rozwijania młodzieżowej autonomii. Nawet w gminach, które dysponują gęstą siecią zmodernizowanych placówek, sektor kultury często nie jest pierwszym miejscem wyboru dla młodzieży jako przestrzeń spędzania czasu, kontaktu z innymi i rozwoju osobowości.

Wydaje się jednak, że instytucje kultury mogą być postrzegane jako atrakcyjne przez młodzież. W przeciwieństwie do szkoły, która zajmuje się sprawowaniem kontroli i karaniem za „niewłaściwe" zachowania, sektor kultury może oferować młodzieży budowanie relacji, spontaniczność i akceptację dla eksperymentu. W takich warunkach możliwe są współpraca i rozwijanie partnerstwa.

Jeśli więc instytucje kultury jawić się będą jako przestrzenie otwarte, bezpieczne i dostępne, staną się ważnymi obszarami pozaformalnej edukacji, w dużej mierze wolnej od standaryzacji, sztywnych harmonogramów i irytującej hierarchiczności. Zamiast być przedmiotem pedagogicznych oddziaływań młoda osoba może się stać współtworzącym określone sytuacje społeczne podmiotem.

Instytucje kultury powinny przy tym uważać na pułapkę stałości i powtarzalności. Budowana przez nie oferta oparta na cyklicznych zajęciach może bowiem kłócić się z charakterystyczną dla wielu młodych osób skłonnością do podejmowania aktywności intensywnej, ale czasowej, skupiającej się wokół konkretnego, ale zmieniającego się w czasie celu.

Ten proces dobrze ilustruje „wyrastanie” młodzieży z dziecięcej oferty instytucjonalnej. Wielu młodych ludzi nie podejmuje kolejnego kroku, czyli nie adaptuje się do przeznaczonego dla dorosłych hierarchicznego modelu konsumpcji kultury w instytucjach. Działania animacyjne powinny uwzględniać ten fakt i w miarę możliwości brać pod uwagę inne oczekiwania i aspiracje młodzieży. Ich negocjowanie jest testem na młodzieżową sprawczość, czyli kluczową na tym etapie życia walutę.

Dla instytucji kultury porozumienie z młodzieżą jest szczególnie ważne z uwagi na zmieniające się wzorce uczestnictwa w kulturze, z postępującą dezinstytucjonalizacją uczestnictwa na czele. Znaczna część młodzieży wybiera samotną konsumpcję kultury jako formę relaksu, ale i ucieczki (od szkolnej presji, od trudów budowania relacji itp.). Jeśli instytucje kultury chcą pozostać ważnymi agendami aktywności społecznej, muszą w większym stopniu „dostroić się” do potrzeb odbiorców.

Dziś wiele z nich nie pełni funkcji trzecich miejsc – bezpiecznych, dostępnych bezkosztowo przestrzeni innych niż dom i szkoła, takich, w których młodzi ludzie mogliby przebywać bez presji uczestnictwa w tradycyjnie zorganizowanych strukturach instytucjonalnych. Lokalne domy kultury, biblioteki i świetlice powinny w większym stopniu stawać się przestrzenią swobodnych interakcji, w których możliwe będzie jednoczesne doświadczanie autonomii i uczenie się budowania relacji z innymi.

Prozaicznym problemem związanym z (nie)uczestnictwem młodzieży są ograniczenia dostępu do przestrzeni publicznej, dotkliwe szczególnie poza okresem wiosenno-letnim. O ile przy dobrej pogodzie młodzież może spędzać czas w parkach i na plażach, o tyle poza sezonem staje się „przestrzennym intruzem”. Wówczas funkcję trzecich miejsc przejmują galerie handlowe, punkty gastronomiczne czy przystanki autobusowe.

Młodzież wybiera miejsca, które zapewniają anonimowość i brak kontroli ze strony dorosłych. Jednocześnie są to miejsca, które albo nie oferują infrastruktury do tworzenia relacji, albo mają charakter wybitnie komercyjny, co może pogłębiać proces społecznego zamknięcia i osłabiać więź z otoczeniem.

Wiele elementów przedstawianej tu diagnozy jest uniwersalnych. Warto jednak spojrzeć na nie w lokalnym bądź regionalnym kontekście. W wielu gminach w województwie pomorskim można zaobserwować podobne procesy. Ich manifestacje opisywane są w opracowywanych diagnozach, strategiach i raportach z realizacji gminnych zadań.

W relacjach płynących wprost z instytucji kultury słychać głosy o poczuciu komunikacyjnej alienacji. Instytucje często nie wiedzą, jak skutecznie komunikować się z młodymi odbiorcami, bo nie rozumieją nieformalnych, zróżnicowanych obiegów informacji, w jakich młodzież uczestniczy. Bariera informacyjna pogłębia poczucie wzajemnej obcości, a wśród młodych osób buduje wrażenie, że instytucje kultury są niezrozumiałymi świątyniami, do których na co dzień się nie wchodzi.

Komunikacja z młodymi ludźmi powinna być niskoprogowa, czyli bazować na zrozumiałym dla nich języku, a przy tym autentyczna i zapośredniczona przez rówieśniczych ambasadorów.

Informacje otrzymane od kolegi lepiej się przyswaja niż formalne komunikaty instytucjonalne, nasycone często hermetycznym z punktu widzenia młodej osoby żargonem.

Problemy komunikacyjne są emblematycznym przykładem konfliktu dwóch logik – dorosłej, formalnej, zinstytucjonalizowanej z dojrzewającą, nieformalną, nieufną wobec porządku instytucjonalnego. Im większy jest rozziew między tymi dwoma światami, tym więcej jest też relacyjnych „białych plam" na regionalnej mapie.

Zamknięcie na oddolne inicjatywy, utrzymywanie oświeceniowej misji instytucji czy niechęć do włączania „nowych" odbiorców do instytucjonalnego ekosystemu kulturowego skutkuje peryferyzacją całej społeczności, a młodzieży daje znak, że kultura w przestrzeni instytucjonalnej nie jest przeznaczona dla nich.

Zderzenie odmiennych logik można jednak skutecznie przełamywać. Kultura ma potencjał stawania się narzędziem do budowania odporności i wspólnotowości. Może bowiem pozwalać młodym osobom organizować wydarzenia, rozwijać talenty, uczyć się nowych rzeczy i budować poczucie dumy z własnej twórczości.

Aby było to możliwe, w instytucjach potrzebni są facylitatorzy – wspierający liderzy-instruktorzy, którzy są w stanie przekazywać innym wiedzę, tworzyć warunki do rozwoju i zachęcać do współtworzenia sytuacji społecznych, w których młode osoby zyskują adekwatne poczucie podmiotowości.

Przyszłością tak projektowanego sektora kultury stają się liderzy relacyjni, którzy potrafią definiować wyzwania związane z prowadzonymi działaniami, sieciować grupy nieformalne, włączać innych do współdecydowania i oswajać z ryzykiem porażki. W tym sensie edukacja kulturowa staje się odszkolnioną wersją spontanicznego budowania wspólnotowości i dźwignią uruchamiającą realną zmianę społeczną.

Jaka kultura (dla) młodych?

Włączenie młodzieży w struktury społecznej aktywności wymaga intensywnej pracy nad przełamywaniem barier między odmiennymi sposobami myślenia o świecie, budowania relacji i uczestnictwa w kulturze. Tradycyjna optyka polityk kulturalnych zakłada, że sukces mierzyć można skalą inwestycji, wielkością frekwencji lub nowoczesnością sprzętu. W pracy z młodzieżą te kryteria mają jednak mniejsze znaczenie. Sukcesem jest przede wszystkim to, w jakim stopniu udaje się budować autentyczne, wzmacniające relacje.

W tym rozumieniu infrastruktura stanowi jedynie tło dla procesów opartych na współpracy i zaufaniu. Nowoczesne, sterylne centra kultury niekoniecznie muszą być lepsze od nadszarpniętych zębem czasu wiejskich świetlic czy niszowych filii bibliotecznych. Sieć kultury na Pomorzu tkają – oczywiście oddolnie – animatorzy i społecznicy, którzy wcielają się w naturalnych brokerów zaufania. Odnoszą sukces, gdy rezygnują z paternalistycznej kontroli na rzecz empatycznej facylitacji.

Z tego też względu to właśnie stabilizacja liderów i rozwój kompetencji miękkich stanowią kluczowe czynniki rozwoju – zarówno lokalnych sektorów kultury, jak i relacji, jakie młodzież

buduje z otoczeniem. Inwestycje w infrastrukturę mają sens wtedy, gdy pomagają rozbijać poczucie alienacji, jakiego doświadczają młodzi ludzie.

W oparciu o dostępny materiał empiryczny – przede wszystkim raporty i lokalne diagnozy poświęcone tematyce kultury, edukacji kulturowej i młodzieży – można wyróżnić kilka modeli działań, które bazują na opisanych powyżej zasadach budowania relacji w kulturze, a jednocześnie przynoszą dobre rezultaty i spotykają się z pozytywnym odbiorem młodzieży.

Ich wspólnym mianownikiem jest fakt, że młodzi ludzie stają się współtwórcami, współodpowiedzialnymi gospodarzami określonych sytuacji kulturowych. W każdym z nich instytucje oddają młodzieży realny wpływ na procesy decyzyjne. Sprawczość zaczyna być tym samym rozumiana jako możliwość podejmowania decyzji i doświadczania ich konsekwencji.

W pierwszym modelu – modelu współtworzenia instytucji – młodych ludzi traktuje się jak architektów systemu. Ufa się im jako kreatorom działań instytucjonalnych i to z ich inicjatywy tworzy się konkretne rozwiązania strukturalne. Model ten wymaga dużej dozy zaufania i otwartości na partycypację. Młodzieży przekazuje się bowiem część przestrzeni instytucji do samodzielnego zagospodarowania. Oni sami tworzą więc dla siebie trzecie miejsce – urządzając je zgodnie z własnymi wyobrażeniami, bez formalnego rygoru. W tym rozumieniu instytucja staje się młodzieńczym azylem, którego można bronić przed ingerencją dorosłych.

W modelu współtworzenia instytucji młodzież może też angażować się w samodzielne prowadzenie różnych działań, na przykład prowadzenie diagnozy rówieśniczej, której celem jest poznanie oczekiwań koleżanek i kolegów odnośnie do oferty instytucjonalnej. Taka forma partycypacji buduje więź młodych ludzi z instytucją, a jednocześnie pozwala odwrócić sytuację, w której instytucje się krytykuje, i zamienić nieufnych sceptyków w zaangażowanych ambasadorów.

Zbliżony charakter ma model kultury sprawczej. Opiera się on na produkcji własnej i autorskich formach ekspresji. Współczesna kultura młodzieżowa często pełni funkcję narzędzia samostanowienia – młodzież szuka dowodów na to, że ich działania realnie zmieniają otoczenie. Młodzi ludzie stają się więc nie tylko konsumentami, ale też kuratorami i producentami własnych przedsięwzięć. O skuteczności tego modelu decyduje kilka cech, przede wszystkim możliwość sprawowania kontroli nad procesem twórczym, powstanie trwałego i namacalnego efektu pracy, a także społeczne uznanie efektów twórczości.

Istotą kultury sprawczej jest otwartość instytucji na oddolne zainteresowania młodzieży. Punktem wyjścia są tu bowiem często pasje rozwijane poza formalnym systemem edukacji. Instytucja uznaje je za pełnoprawne obszary działalności kulturalnej i nie narzuca młodym osobom formatów uczestnictwa, w które muszą się wpasować. Prowadzi to do istotnego przesunięcia sposobu rozumienia kulturalnej partycypacji, w tym doprowadzenia własnych przedsięwzięć do końca.

Trzeci z modeli – model cyfrowego ekosystemu – bazuje na wykorzystaniu nowych mediów jako naturalnego środowiska życia. Wymaga odejścia od lękowego postrzegania technologii na rzecz jej twórczego wykorzystania jako narzędzia budowania i wzmacniania relacji. Co istotne, technologia nie jest w tym rozumieniu konkurencją dla kultury. Staje się natomiast punktem

wyjścia do projektowania działań edukacyjnych i animacyjnych. Nowe media mogą być narzędziami socjalizacji – rozwijania kompetencji społecznych, uczenia się, jak rozwiązywać konflikty, i konstruktywnego funkcjonowania w grupie.

W modelu cyfrowego ekosystemu instytucja adaptuje się do zwyczajów komunikacyjnych młodzieży. Nie oznacza to jednak wyłącznie technologicznego rozumienia zmiany społecznej. W rzeczywistości instytucja przystaje bowiem na inny sposób projektowania kultury – bazujący na hybrydowości i nowym zestawie kompetencji animatora, który musi umieć interpretować cyfrowy świat jako przestrzeń kształtowania tożsamości i więzi.

Ostatni, czwarty model – model budowania wspólnoty – nadaje kulturze rangę narzędzia do budowania i odbudowywania więzi oraz rozwijania odpowiedzialności za lokalną wspólnotę. W tym modelu uczestnictwo w kulturze służy zmianie sposobu rozumienia obywatelskości – przejściu od znajomości procedur do codziennego doświadczania współpracy i troski o dobro wspólne. Działając z innymi i przejmując odpowiedzialność za te działania, młodzież uczy się znaczenia kapitału społecznego.

Model budowania wspólnoty wyrasta z przekonania, że młodzi ludzie pragną być potrzebni i dostrzegani oraz czuć, że ich aktywność realnie wpływa na najbliższe otoczenie. Istotnymi elementami tego modelu są budowanie poczucia własności miejsca, uczenie się ról przywódczych i rozwijanie solidarności międzypokoleniowej. Ten ostatni element jest o tyle ważny, że wspólne działania pozwalają przełamywać stereotypy dotyczące relacji między młodzieżą a pokoleniami jej rodziców i dziadków.

Rozwój opisanych modeli młodzieżowego działania w kulturze wymaga wsparcia – zarówno operacyjnego, zapewniającego młodym osobom dostęp do zasobów, jak i systemowego, obejmującego odpowiednie ramy organizacyjne. Zasadne wydaje się rozwinięcie modelu finansowania niskokonkurencyjnego, czyli takiego, w którego ramach wsparcie otrzymywałaby znaczna liczba zgłaszanych do oceny projektów. Zaangażowanie młodych osób w proces wymyślania projektu, który nie zostanie zrealizowany, może skutkować wycofaniem i utratą zaufania do koordynujących ten proces instytucji / osób dorosłych.

Należy podkreślić, że system wsparcia powinien premiować te działania, które wzmacniają wspólnotowość i umiejętność sprawczego działania na rzecz społeczności, niezależnie od dostępnych narzędzi. Realizowane projekty powinny także wspierać tworzenie kompetencji, które będą ważne w przyszłości. Można tu wskazać m.in. krytyczne myślenie, odporność na dezinformację, rozwiązywanie lokalnych problemów, diagnozowanie i usuwanie barier architektonicznych czy pracę zespołową.

Nierównomierna mapa

We wcześniejszych częściach diagnozy opisane zostały procesy, które mają charakter ogólny – dzieją się w różnych kontekstach społecznych i gospodarczych, nie są specyficzne dla konkretnej lokalizacji. Wszystkie jednak przybierają określoną formę w zależności od splotu czynników, przede wszystkim miejsca na mapie regionu, charakteru zaangażowanych w proces aktorów i właściwej dla danej lokalizacji specyfiki kulturowej.

Opisywane zjawiska w różnym natężeniu występują w odmiennych uwarunkowaniach. Nie dotyczą też wszystkich młodych ludzi w jednakowym stopniu. W skali diagnozowanego województwa pomorskiego mamy do czynienia z funkcjonowaniem zbiorowości o odmiennych charakterystykach. Zróżnicowanie to można opisać w czterech wymiarach: terytorialnym, sieciowym, wewnątrzpokoleniowym i systemowym.

Najbardziej symbolicznym wymiarem zróżnicowania doświadczeń uczestnictwa społecznego osób młodych jest lokalizacja. Doświadczenie bycia młodym człowiekiem w Trójmieście jest niewspółmierne do doświadczeń rówieśników z mniejszych ośrodków, szczególnie tych oddalonych od centrów administracyjnych i kulturalnych. Różnice te dotyczą przede wszystkim gęstości sieci lokalnych sektorów kultury oraz specyfiki instytucjonalnych wzorów uczestnictwa.

Choć nie jest to powszechna zasada, statystycznie większe jest prawdopodobieństwo realizacji potrzeb kulturalnych w większym mieście. Dlatego też szczególnie dotkliwym mechanizmem różnicującym dostęp do kultury jest wykluczenie transportowe. Rozkłady jazdy komunikacji publicznej na obszarach peryferyjnych mogą skutecznie utrudniać, a niekiedy wręcz uniemożliwiać podejmowanie aktywności społecznej czy kulturalnej. Ograniczenie to ma charakter strukturalny. Nie da się go więc zniwelować poprzez samo uatrakcyjnienie oferty instytucjonalnej.

Istotnym wymiarem zróżnicowania jest poziom sieciowania działań i osób, które je prowadzą. O ile kluczowym ogniwem decydującym o sukcesie w pracy z młodzieżą są pojedynczy liderzy (animatorzy, facylitatorzy itp.), o tyle wymiana doświadczeń czy wsparcie w sytuacjach kryzysowych (tj. wypalenie czy brak pomysłów na rozwój działalności) ma w dłuższej perspektywie szczególne znaczenie.

Z dostępnych danych wynika, że większość inicjatyw młodzieżowych realizowana jest lokalnie, bez powiązania z innymi. Oznacza to, że sukcesy jednego projektu rzadko przekładają się na wiedzę dostępną dla osób próbujących realizować podobne działania w innej gminie czy innym powiecie. Zauważalny jest deficyt systemowego mechanizmu uczenia się od siebie nawzajem, wymiany narzędzi i wspólnego rozwiązywania problemów.

Tymczasem to właśnie sieciowanie, czyli trwałe powiązania między instytucjami i nieformalnymi liderami, jest kluczowym elementem wzmacniającym prawdopodobieństwo rozwinięcia i wzmocnienia inicjatyw kulturalnych. Struktury o trwałym charakterze umożliwiają rozłożenie odpowiedzialności między partnerów, zabezpieczenie ciągłości działań i wymianę zasobów.

Operator programu Bardzo Młoda Kultura wraz z partnerami Pomorskiej Sieci Kultury może pełnić rolę węzła koordynującego działania rozproszonych liderów regionalnych inicjatyw młodzieżowych. Platforma łącząca liderów wokół wspólnego planu sprzyja przekształcaniu punktowych doświadczeń w zakorzenioną terenowo infrastrukturę relacyjną.

Nierównomierna mapa inicjatyw młodzieżowych jest jednak efektem nie tylko czynników instytucjonalnych. Kluczowe znaczenie ma także wewnętrzne zróżnicowanie samej kategorii „młodzież". Sygnalizowana we wprowadzeniu niejednorodność tej grupy ma fundamentalne

znaczenie dla zrozumienia, kto faktycznie korzysta z możliwości uczestnictwa w kulturze, a kto realnie pozostaje poza ich zasięgiem.

Opisane modele kultur młodzieżowych nie są w równym stopniu dostępne dla wszystkich młodych osób. Warunkiem korzystania z nich jest określony poziom kapitału społecznego i kapitału kulturowego oraz doświadczenie stabilności życiowej pozwalającej na dobrowolne angażowanie się w aktywności niemające wymiernego celu ekonomicznego.

Młodzież pracująca zarobkowo we wczesnej dorosłości czy zamieszkująca tereny dotknięte wykluczeniem ekonomicznym i transportowym pozostaje niewidoczna nie tylko jako aktor lokalnych polityk publicznych, ale też uczestnik działań kulturalnych. Dzieje się tak nie dlatego, że dla tych osób nie ma żadnej oferty, ale dlatego, że mechanizmy dotarcia do odbiorców ich nie identyfikują, a przez to też nie angażują.

Dotarcie do (nie)uczestników wymaga stosowania innych narzędzi niż te, które już sprawdzają się w pracy z młodzieżą obecną w instytucjach. Być może powinno się w tym celu korzystać w większym stopniu z mniej formalnych kanałów komunikacji lub cierpliwie budować zaufanie bez pośrednictwa szkoły, rodziny czy grona przyjaciół i znajomych.

Ważnym wymiarem zróżnicowania skali uczestnictwa w działaniach młodzieżowych jest dostępność przeznaczonych dla konkretnego odbiorcy mechanizmów wsparcia, w tym pomocy finansowej. Na niektórych obszarach funkcjonują rozwiązania, które pozwalają na elastyczne finansowanie oddolnych inicjatyw, na innych z kolei młode osoby pozostają zdane na jednorazowe, konkursowe formy wsparcia, dodatkowo obarczone wysokim ryzykiem niepowodzenia.

Z jednej strony logika projektowa jest odpowiedzią na potrzeby młodzieży w zakresie realizacji pojedynczych inicjatyw. Z drugiej jednak świadomość, że wsparcie dla działań jest ograniczone w czasie, może utrudniać oddolną mobilizację i tworzenie rówieśniczych partnerstw oraz zaburzać gotowość młodzieży do angażowania się w ten rodzaj aktywności.

Studia przypadków

Uzupełnieniem diagnozy są cztery studia inicjatyw młodzieżowych realizowanych w różnych lokalizacjach na terenie województwa pomorskiego. Analiza przypadków pozwala uzyskać wgląd w mechanizmy prowadzące do powodzenia określonych wydarzeń i procesów.

Wynika z nich, że u źródła skutecznej pracy z młodzieżą leży umiejętne łączenie partnerskich relacji, sprawczość i elastyczne reakcje na potrzeby młodych. Trzy studia zakorzenione są w konkretnych lokalizacjach, a jedno opisuje mechanizm obecny w całym regionie. Łącznie tworzą zbiór praktyk, które mogą stanowić punkt odniesienia przy projektowaniu kolejnych działań programowych.

Studium 1. Kawiarenka w Bierkowie jako modelowy przykład trzeciego miejsca

Centrum Aktywności Lokalnej w Bierkowie (Gmina Redzikowo) stanowi pouczający przykład udanej polityki młodzieżowej na terenach wiejskich. Wyraźnie pokazuje, że uważna

obserwacja potrzeb młodzieży, połączona z empatią lokalnych animatorów i elastycznym zarządzaniem przestrzenią, może przekształcić tradycyjną świetlicę wiejską w tętniące życiem centrum młodzieżowe.

Podobnie jak w wielu innych małych miejscowościach wiejskich młodzież w Bierkowie odczuwała, że nie ma miejsca, w którym mogłaby spędzać czas wolny w bezpieczny i nieskrępowany sposób. Nie mając dostępu do komercyjnej infrastruktury rozrywkowej, młodzi gromadzili się na zewnątrz – na ławkach i przystankach.

Animatorka z lokalnej świetlicy obserwowała młodych, aż w końcu zaprosiła ich do środka. Zapytała, czy chcieliby mieć własną kawiarenkę, a jeśli tak, to jak miałaby ona wyglądać. Młodzież początkowo nie wiedziała, że może korzystać z tego miejsca – sądziła, że nie jest ono dla nich przeznaczone. Teraz wykazujący silną potrzebę autonomii nastolatkowie korzystają z przestrzeni świetlicy po godzinie 19:00, kiedy kończą się tam odbywać zajęcia dla dzieci.

W Bierkowie nie „uszczęśliwia się" młodzieży narzuconymi im sformalizowanymi zajęciami, które przypominają lekcje szkolne. Postawiono na mądrą rozrywkę i przestrzeń do bycia ze sobą. Można więc grać w bilard, tenisa stołowego i cymbergaja. Kto chce, może zrobić sobie herbatę i porozmawiać z innymi. Taka nieustrukturyzowana forma spędzania czasu jest bardzo potrzebna do budowania więzi z rówieśnikami.

Młodzież może angażować się na przykład w warsztaty detektywistyczne. Jednak kluczem do podejmowanych aktywności jest dobrowolność i atrakcyjna formuła. To pozwala młodym osobom budować zaufanie do „dorosłej" instytucji i wykazywać się odpowiedzialnością podczas korzystania z przestrzeni kawiarenki.

Studium świetlicy w Bierkowie pokazuje, że aby zachęcić młodzież do obecności w instytucji kultury, warto wyodrębnić dla nich przestrzeń i poświęcić im czas, zapewnić infrastrukturę sprzyjającą swobodnej interakcji i obdarzyć młodych zaufaniem. W ten sposób niepozorna przestrzeń staje się kluczowym elementem rówieśniczej integracji.

Studium 2. Partycypacyjny model aktywizacji młodzieży w Gminie Chojnice

Gminny Ośrodek Kultury w Chojnicach stanął przed problemem, z którym zmaga się wiele polskich instytucji kultury – oferta GOK-u docierała głównie do dzieci. Młodzież często nie miała czasu, żeby się zaangażować, lub mierzyła się z wykluczeniem komunikacyjnym. Zamiast narzucić gotowe rozwiązania GOK postanowił zbadać potrzeby młodych mieszkańców, jednocześnie pobudzając ich do zaangażowania i oddając im sprawczość.

Realizowaną inicjatywę badawczą wyróżniał fakt, że młodzież nie była jedynie „obiektem" badania. Zastosowano bowiem techniki badawcze umożliwiające młodym ludziom rozmowy o tym, jak spędzają czas na co dzień i co jest dla nich ważne. Ważnym elementem procesu było spotkanie w Wiejskim Domu Kultury w Ogorzelinach, podczas którego dyskutowano o możliwych rozwiązaniach, jakich młodzież oczekiwałaby od organizatorów instytucjonalnej oferty w gminie.

Poszczególne narzędzia przyciągnęły różne grupy – w ankiecie przeważali młodsi nastolatkowie, zaś w debacie uczniowie szkół ponadpodstawowych – dzięki czemu proces objął także starszą młodzież, często nieobecną w działaniach instytucji.

Dzięki otwartemu, opartemu na dialogu podejściu diagnoza przyniosła pozytywne rezultaty. Wyniknęło z niej, że młodzi ludzie chcą mieć bezpośredni wpływ na realizowane inicjatywy, a ich wyobrażenia o kulturze mogą stanowić inspirację do projektowania oferty na poziomie instytucjonalnym.

Zrealizowany proces badawczy pozwolił też zrozumieć jego uczestnikom, że partycypacja jest procesem wymagającym czasu i nauki. Dla wielu osób – nie tylko młodych – była to pierwsza okazja do wzięcia udziału w takiej angażującej formule aktywności lokalnej.

Debata uwidoczniła zapotrzebowanie na trening komunikacji, pracy w grupie i konstruktywnego wyrażania własnego zdania. Oswajanie młodzieży z kulturą dialogu jest procesem, który organizatorzy chcieliby rozwijać równolegle z działaniami mającymi na celu zwiększenie zainteresowania młodych mieszkańców ofertą instytucjonalną.

Pracownikom GOK-u udział w procesie uświadomił zmianę charakteru roli osób związanych z sektorem kultury. Dziś nie są one tylko organizatorami aktywności, ale także inspiratorami oddolnego zaangażowania. Mogą traktować młodych odbiorców jako partnerów i współtwórców kultury, których potencjał warto rozbudzać.

Studium 3. Młodzieżowe rady w działaniu

Młodzieżowe rady gmin i powiatów stanowią bezpośredni łącznik między młodym pokoleniem a lokalnymi władzami. To organy o charakterze konsultacyjnym, doradczym i inicjatywnym, które dla osób je tworzących są swoistą kuźnią obywatelskiego przywództwa. Udowadniają, że młodzi ludzie nie muszą czekać na dorosłość, żeby walczyć o wpływ na najbliższe otoczenie.

Działanie w młodzieżowych radach jest lekcją demokracji, dzięki której młodzi radni (od uczniów szkół podstawowych po osoby do 25. roku życia) uczą się, jak diagnozować problemy swoich rówieśników, jak prowadzić debaty i jak współpracować z organami samorządowymi. Rada może też wnioskować o podjęcie inicjatywy uchwałodawczej. Dzięki temu młodzież ma szansę wyjść z roli biernych obserwatorów i aktywnie zabierać głos w sprawach, które są dla tej grupy ważne.

Analiza inicjatyw podejmowanych przez różne rady w skali województwa pomorskiego pokazuje, że zakres ich działalności jest bardzo szeroki. Młodzi ludzie mają przy tym wysoki poziom wiedzy o problemach swoich rówieśników. Pozwala im to zabiegać o odpowiednie wsparcie w kryzysach emocjonalnych, wysoką jakość przestrzeni publicznej i otaczającej infrastruktury, ekologię i środowisko oraz odpowiedni poziom bezpieczeństwa.

Aktywność młodych radnych może wywołać szczególnie duży oddźwięk w mniejszych społecznościach, w których gminy są otwarte na głos swoich młodych mieszkańców. W wielu gminach rady współpracują też ze środowiskami senioralnymi, co umożliwia rozwijanie niezwykle wartościowych inicjatyw międzypokoleniowych.

Rady bywają też partnerami samorządu w sprawach finansowania oddolnych inicjatyw młodzieżowych. Mogą opiniować wydatki dotyczące młodzieży, a tam, gdzie samorząd wydzielił młodzieżowy budżet obywatelski, także współdecydować o podziale środków na projekty realizowane z młodzieżą i dla młodzieży. Radni uczą się w ten sposób odpowiedzialności za gospodarowanie środkami publicznymi i wzmacniają swoje kompetencje obywatelskie.

Jeśli członkowie rady zostaną obdarzeni zaufaniem, a ich rówieśnicy zyskają poczucie, że są przez koleżanki i kolegów odpowiednio reprezentowani, mogą stać się liderami pozytywnych zmian, a ich aktywność – dowodem na to, że warto zaufać młodym obywatelom i włączyć ich w procesy współdecydowania o ich małych ojczyznach.

Studium 4. Wirtualna rzeczywistość i dialog międzypokoleniowy w Żukowie

W kontekście powszechnego wyzwania związanego z próbą przyciągnięcia młodzieży do tradycyjnych instytucji kultury Ośrodek Kultury i Sportu w Żukowie zrealizował dwa powiązane ze sobą projekty edukacji historycznej. Twórcy postanowili przemówić do odbiorców ich własnym językiem – językiem nowych technologii i interaktywnych aplikacji mobilnych.

W pierwszym z nich, w celu odbudowania i zaprezentowania istniejącego tu od XIII do XIX wieku Klasztoru Norbertanek, sięgnięto po technologię wirtualnej rzeczywistości (VR). Ten odważny krok udowodnił, że dziedzictwo kulturowe nie musi kojarzyć się z zakurzonymi eksponatami w gablotach. Dzięki technologii VR młodzież mogła przenieść się w czasie i zanurzyć się w historii – z wirtualnego zwiedzania skorzystało blisko tysiąc osób.

Organizatorzy zbadali także doświadczenia odbiorców – pytali, co się uczestnikom podobało, jak oceniają przedsięwzięcie i co chcieliby w przyszłości zmienić. Ta otwartość pozwoliła wdrożyć nowe pomysły w dopracowanej formule.

Zebrane opinie stały się punktem wyjścia dla drugiego przedsięwzięcia – mobilnego przewodnika po Żukowie. Aplikację tworzyli wspólnie młodzież i seniorzy. W procesie jej powstawania młodzi wcielili się w role dokumentalistów – osobiście prowadzili wywiady z seniorami i nagrywali ich unikalne wspomnienia.

Wykorzystano je w ogólnodostępnej aplikacji w formie gry osadzonej w przestrzeni miasta. Użytkownicy, przemieszczając się między punktami trasy, są oprowadzani po wybranych miejscach Żukowa, rozwiązują zadania, słuchają opowieści seniorów oraz oglądają archiwalne zdjęcia. Wersja stacjonarna aplikacji pozwala na wirtualny spacer bez wychodzenia z domu.

Inicjatywa wyróżnia się jako dobra praktyka z kilku względów. Przede wszystkim jest dowodem na to, że współtwórcami treści kultury mogą być nawet jej najmłodsi uczestnicy. Jednocześnie projekty umożliwiły stworzenie bezpiecznej przestrzeni spotkania dwóch światów-pokoleń, promując przy tym nowoczesny format lokalnego patriotyzmu.

***

Wnioski

1. **Relacje są ważniejsze niż infrastruktura.** O skuteczności działań skierowanych do młodzieży decyduje przede wszystkim jakość budowanych z młodzieżą relacji. Najważniejszym ogniwem w tym procesie są lokalni liderzy potrafiący pracować nad tworzeniem postawy zaufania i formowaniem długofalowych więzi.

2. **Młodzież się angażuje, gdy ma realny wpływ.** Motywację do działania buduje możliwość współdecydowania o przebiegu procesu. Sprawczość jest pochodną szansy na podejmowanie decyzji i obserwowania efektów własnej pracy. Im większy młodzież ma wpływ na dany projekt, tym chętniej się w niego angażuje.

3. **Kultura pełni funkcję społeczną.** Dla młodych osób uczestnictwo w kulturze wiąże się z możliwością spotkania z innymi, rozwijania pasji i wzmacniania dobrostanu. Instytucje kultury mogą wspierać uczestników w procesach budowania wspólnoty i tworzenia więzi z innymi.

4. **Nie istnieje jedna kategoria młodzieży.** Ludzie młodzi znacząco różnią się między sobą: z uwagi na miejsce zamieszkania, sytuację życiową czy poziom aktywności. Uniwersalne rozwiązania mogą więc nie być skuteczne przy projektowaniu oferty instytucjonalnej.

5. **Znaczna część młodzieży pozostaje poza zasięgiem instytucji.** Proces uczestnictwa w kulturze jest silnie zdezinstytucjonalizowany. Dotyczy to przede wszystkim młodzieży z terenów peryferyjnych i pracujących młodych dorosłych. Dotarcie do tych grup wymaga stosowania innych metod pracy i korzystania z alternatywnych kanałów komunikacji z odbiorcami.

6. **Młodzież potrzebuje trzecich miejsc.** Młodzi ludzie potrzebują przestrzeni, w której będą chcieli przebywać i realizować własne aktywności. Budowanie trwałego zaangażowania młodzieży jest łatwiejsze, gdy takie przestrzenie powstają i mogą się rozwijać.

7. **Nowe technologie są naturalnym środowiskiem uczestnictwa.** Technologie mogą być skutecznym narzędziem budowania relacji i rozwijania kompetencji społecznych. Narzędzia cyfrowe, tj. gry czy media społecznościowe, są naturalnym językiem komunikowania się młodzieży – w pracy animacyjnej należy je świadomie i twórczo wykorzystywać.

8. **Największym kapitałem są lokalni liderzy.** Wiele udanych inicjatyw opiera się na zaangażowaniu osób, które potrafią integrować lokalne środowisko. Kompetencje liderów i zaufanie, jakim są obdarzeni, mają kluczowe znaczenie z punktu widzenia skuteczności organizowania działań kulturalnych.

9. **Lokalne sojusze zwiększają trwałość działań.** Wiele inicjatyw zyskuje stabilność dzięki budowaniu sieci współpracy międzysektorowej. Lokalne partnerstwa umożliwiają dzielenie się obowiązkami i wymianę zasobów. Stanowią poduszkę bezpieczeństwa na wypadek kryzysów organizacyjnych.

Rekomendacje

1. **Opracować kompleksowy program szkoleniowy dla edukatorów i animatorów.** Elementami programu powinny być między innymi: budowanie relacji, facylitacja procesów grupowych, praca metodami partycypacyjnymi oraz metody komunikacji z młodzieżą.

2. **Rozwijać kompetencje w zakresie pracy metodami partycypacyjnymi.** Szkolenia powinny przygotowywać animatorów i edukatorów do współprojektowania działań oraz oddawania młodzieży realnej odpowiedzialności w ramach prac projektowych. Należy odchodzić od modelu *stricte* konsultacyjnego na rzecz rzeczywistego współtworzenia instytucji i oferty.

3. **Przygotować zestaw praktycznych narzędzi dla partnerstw lokalnych.** Członkowie partnerstw powinni otrzymać gotowe scenariusze diagnoz, warsztatów i ewaluacji. Zmniejszy to barierę wejścia, zwiększy jakość realizowanych działań i przyczyni się do poprawy ich standaryzacji.

4. **Rozwijać regionalną sieć animatorów i liderów młodzieżowych.** Należy stworzyć trwałą platformę wymiany doświadczeń obejmującą spotkania, wizyty studyjne i bazę dobrych praktyk. Umożliwi to wykorzystanie konkretnych doświadczeń również w innych lokalizacjach.

5. **Wspierać tworzenie młodzieżowych trzecich miejsc.** Instytucje kultury powinny rozważyć możliwość wydzielenia przestrzeni współtworzonych przez młodzież. Funkcjonowałyby one w oparciu o elastyczne zasady korzystania i autonomię użycia. Istotne byłoby przy tym wspieranie procesów budowania odpowiedzialności za te miejsca.

6. **Wzmocnić kompetencje cyfrowe animatorów.** Szkolenia powinny obejmować wykorzystanie mediów społecznościowych, gier wideo, narzędzi AI, storytellingu oraz komunikacji internetowej w pracy z młodzieżą. Cel: korzystanie z technologii jako narzędzia budowania relacji, a nie wyłącznie promocji oferty instytucjonalnej.

7. **Rozwijać metody docierania do (nie)uczestników.** Szczególną uwagę w projektowaniu działań animacyjnych należy poświęcić potrzebom młodych dorosłych, mieszkańców terenów peryferyjnych oraz osób pozostających poza edukacją formalną. Warto też rozważyć prowadzenie działań animacyjnych poza przestrzenią instytucji.

8. **Rozwijać system mikrograntów i finansowania procesów.** System finansowania powinien premiować długofalową pracę z młodzieżą oraz umożliwiać kontynuowanie dobrze rozwijających się inicjatyw. Należy przy tym ograniczać bariery formalne

związane z aplikowaniem o środki, jednocześnie umożliwiając wsparcie na etapach diagnozy, budowania partnerstw oraz ewaluacji.

9. **Upowszechniać dobre praktyki i modele pracy.** Warto dbać o systematyczne dokumentowanie i udostępnianie sprawdzonych rozwiązań wypracowanych przez partnerstwa lokalne. Stworzona baza wiedzy powinna zawierać scenariusze działań, opisy modeli, narzędzia oraz wyniki ewaluacji.

***

Diagnozy, raporty i dokumenty instytucjonalne dotyczące kultury, edukacji kulturowej i kondycji młodzieży w województwie pomorskim (2014–2026)

Babicka-Wirkus A., Piekarski G., Aleksandrowicz M., *Diagnoza potencjału i potrzeb kulturalnych mieszkańców miasta i gminy Kobylnica*, Kobylnica 2025, https://kobylnica.pl/files/file_add/download/2011_diagnoza-potencjalu-i-potrzeb-kulturalnych-mieszkancow-miasta-i-gminy-kobylnica.pdf.

Biblioteka Miejska w Ustce, *Diagnoza lokalna Biblioteki Miejskiej w Ustce w ramach 4. rundy Programu Rozwoju Bibliotek*, Ustka 2022, https://biblioteka.ustka.pl/images/stories/aktualnosci/2022/Diagnoza_lokalna.pdf.

Biblioteka Miejsko-Powiatowa w Kwidzynie, *Kierunek: biblioteka. Diagnoza lokalna*, Kwidzyn 2022, https://bibliotekakwidzyn.com.pl/images/2022/XI/Biblioteka%20Kwidzyn_RAPORT.pdf.

Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Kępice, *Diagnoza potencjału, zasobów i potrzeb w zakresie kultury w gminie Kępice*, Kępice 2022, https://kepice.naszabiblioteka.com/pliki/plik/diagnoza-kepice-wersja-ostateczna-1669794071.docx.

Biuro Badań Społecznych Question Mark, Flisak M., *Razem ku kulturze. Raport z badań*, Słupsk 2016, https://nck.pl/upload/attachments/317903/razem%20ku%20kulturze%20-%20raport%20z%20bada%C5%84.pdf.

Brylowska N. (red.), *Sieć kultury. Edukacja kulturowa w województwie pomorskim. Diagnoza*, Instytut Kultury Miejskiej, Gdańsk 2016, https://sieckultury.pl/wp-content/uploads/2018/08/Sie%C4%87-Kultury.-Edukacja-kulturowa-w-wojew%C3%B3dztwie-pomorskim.-Diagnoza-2016.pdf.

Centrum Kultury i Sztuki w Tczewie, *Lokalna diagnoza potrzeb i zasobów społeczności tczewskiej w obszarze kultury*, Tczew 2021, https://ckis.tczew.pl/uploads/diagnoza-30052021.pdf.

Centrum Kultury, Sportu i Turystyki w Debrznie, *Duża sztuka do Debrzna puka! Raport z badania potencjału kulturowego mieszkańców*, Debrzno 2022,

https://cksit.debrzno.pl/wp-content/uploads/2022/06/Duza-sztuka-do-Debrzna-puka_raport-z-diagnozy-lokalnej.pdf.

Chajbos-Walczak K., Makłowicz Z., *IKM i młodzież w Forum. Raport z badań*, Gdańsk 2024, https://badania.ikm.gda.pl/wp-content/uploads/2025/05/raport-ikm-x-mlodziez-w-forum-1.pdf.

Ciechorska-Kulesza K., *Edukacja kulturowa w kontekście współpracy. Diagnoza województwa pomorskiego*, Gdańsk 2017, https://sieckultury.pl/wp-content/uploads/2018/08/Edukacja-kulturowa-w-kontek%C5%9Bcie-wsp%C3%B3%C5%82pracy.-Diagnoza-wojew%C3%B3dztwa-pomorskiego-2017.pdf.

Ciechorska-Kulesza K., *Środowiska edukacji kulturowej w zróżnicowanym Pomorskiem. Raport z badań*, Gdańsk 2016, https://sieckultury.pl/wp-content/uploads/2018/08/%C5%9ARODOWISKA-EDUKACJI-KULTUROWEJ-W-ZR%C3%93%C5%BBNICOWANYM-POMORSKIEM-RAPORT-Z-BADA%C5%83.pdf.

Czyżewska A., *Diagnoza potencjału rozwoju działalności Kwidzyńskiego Centrum Kultury*, Kwidzyn 2022, https://www.kckkwidzyn.4bip.pl/UserFiles/File/raport%20z%20diagnozy%20KCK.pdf.

Domański D., *Diagnoza potrzeb kulturalnych i potencjału kulturotwórczego mieszkańców gminy Kaliska w ramach projektu „Kultura na skrzydłach Pegaza”*, Kaliska 2020, https://gok.kaliska.pl/wp-content/uploads/2020/07/Diagnoza-Kaliska-20.07.2020-1.pdf.

Domański D., Diagnoza potrzeb kulturotwórczych mieszkańców i mieszkanek gminy Kwidzyn, Kwidzyn 2022, https://www.gokkwidzyn.pl/images/2022/IV/diagnoza.pdf.

Dzierzgoński Ośrodek Kultury, *Diagnoza potrzeb kulturalnych mieszkańców Miasta i Gminy Dzierzgoń*, Dzierzgoń 2015, https://nck.pl/upload/attachments/315779/Diagnoza_kultura_DOK_Dzierzgo%C5%84_9.06.2015.pdf.

Fabryka Kultury w Redzie, *Diagnoza potrzeb i zasobów kulturalnych mieszkańców Redy przeprowadzona w ramach programu Narodowego Centrum Kultury Dom Kultury+ Edycja 2024 pt. „Redzkie Inicjatywy 2.0”*, Reda 2024, https://fabrykakultury.pl/assets/uploads/2024/05/DIAGNOZA-POTRZEB-I-ZASOBOW-KULTURALNYCH-MIESZKANCOW-REDY-PRZEPROWADZONA-W-RAMACH-PROGRAMU-NARODOWEGO-CENTRUM-KULTURY-1.pdf.

Federacja Mazowia, *Raport z diagnozy lokalnych potrzeb kulturalnych i potencjału kulturotwórczego gminy Luzino*, Luzino 2022, https://gok.luzino.eu/wp-content/uploads/2022/05/Raport_Luzino.pdf.

Fundacja Rozwoju Ziemi Chojnickiej i Człuchowskiej, Młodzieżowa Rada Miejska w Chojnicach, *Chojnicka strategia młodych*, Chojnice 2024, https://bip.miastochojnice.pl/690.html?file=18029.

Gdański Program Edukacji Kulturowej, Gdańsk 2019, https://s-trojmiasto.pl/download/lukasz%20r/Gda%C5%84ski%20Program%20Edukacji%20Kulturowej.pdf.

Gminny Ośrodek Kultury w Chojnicach, *Diagnoza potrzeb kulturalnych młodzieży w Gminie Chojnice. Raport z projektu „Kultura potrzebna od zaraz”*, Chojnice 2025, https://www.gokchojnice.pl/download.php?id=844.

Grabowski T., *Edukacja kulturalna i artystyczna na terenie Gdańskiego Obszaru Metropolitalnego*, Gdańsk 2014, https://badania.ikm.gda.pl/wp-content/uploads/2025/02/edukulart2014.pdf.

Grewling-Stolc A., Jankowska M., Kilanowska-Męczykowska S., Kochanowska A., *Teatr + szkoła. Aktywacja. Raport ewaluacyjny drugiej edycji projektu*, Gdańsk 2019, https://sieckultury.pl/wp-content/uploads/2020/02/min-teatriszkola-aktywacja-publikacja-190109.pdf.

Jurkowlaniec Ł., *Diagnoza stanu kultury w gminie Czarne. Raport*, Czarne 2020, https://cckczarne.pl/files/368/diagnoza-stanu-kultury-w-gminie-czarnewersja-ostateczna-1-1.pdf.

Jusianiec-Ocalewska J., *Diagnoza potrzeb kulturalnych mieszkańców słupskich dzielnic: Śródmieścia i Zatorza oraz osób uchodźczych mieszkających w Słupsku*, Słupsk 2023, https://www.sok.slupsk.pl/images/assets2024/pliki/Diagnoza%20potrzeb%20kulturalnych%20mieszka%C5%84c%C3%B3w%202024.pdf.

Kamler K., Szymańska J., *Aktywna Dębnica. Diagnoza potencjału kulturotwórczego Dębnicy Kaszubskiej*, Dębnica Kaszubska 2026, https://gok.debnica.pl/wp-content/uploads/2026/06/raport-DK-Debnica-Kaszubska.pdf.

Kamler K., Szymańska J., *Gniewski Inkubator Kultury. Diagnoza potrzeb kulturowych mieszkanek i mieszkańców miasta i gminy Gniew*, Gniew 2022, https://ckibp.gniew.pl/pliki/plik/gniewski-inkubator-kultury-raport-z-diagnozy-1653295124.pdf.

Kaszubski Uniwersytet Ludowy, *Parasol dla aktywnych. Strategia rozwoju działań*, Wieżyca 2023, https://parasol.kul.org.pl/wp-content/uploads/2024/01/Startegia-Parasol-dla-Aktynych.pdf.

Knap D., Brodowski M., Walczyk J., *Sąsiadówka. Spotkania w Blokowisku. Raport z diagnozy społeczno-kulturowej w dzielnicy Zaspa Młyniec w Gdańsku*, Gdańsk 2025, https://gak.gda.pl/wp-content/uploads/2026/01/Raport-z-diagnozy-spoleczno-kulturowej-w-dzielnicy-Zaspa-Mlyniec.pdf.

Konarowska B., *Diagnoza potencjału Młodzieżowego Centrum Kultury w Słupsku. Raport z diagnozy kulturalnej*, Słupsk 2017, https://nck.pl/upload/attachments/319570/DIAGNOZA%20potencja%C5%82u%20M%C5%82odzie%C5%BCowego%20Centrum%20Kultury%20w%20S%C5%82upsku.pdf.

Kościańska J., Orlikowska J., *Miejsce książek, miejsce spotkań. Raport z diagnozy Gminnej Biblioteki Publicznej w Charzykowach*, Charzykowy–Warszawa 2023, https://www.gokchojnice.pl/download.php?id=720.

Kościańska J., Orlikowska J., Wajszczak J., *Mieć pomysł na kulturę. Diagnoza potrzeb kulturowych mieszkańców i mieszkanek gminy wiejskiej Chojnice*, Chojnice 2018, https://etnograficzna.pl/wp-content/uploads/2019/03/Diagnoza_GOK-Chojnice.pdf.

Łukaszewski Z., *Raport* diagnostyczny, Czarne 2024, https://cckczarne.pl/files/670/raport-diagnostyczy-cck-czarne-2024.pdf.

Miejska Biblioteka Publiczna im. Stefana Żeromskiego w Helu, *Diagnoza lokalna – raport*, Hel 2024, https://mbp-hel.org.pl/wp-content/uploads/2024/10/Raport-z-diagnozy-lokalnej-MBP-w-Helu-1.pdf.

Miejski Dom Kultury w Redzie, *Diagnoza potrzeb i zasobów kulturalnych mieszkańców Redy przeprowadzona w ramach projektu „Redzkie Inicjatywy”*, Reda 2019, https://fabrykakultury.pl/assets/uploads/2019/08/raport_diagnoza_fabryka_kultury_strona_koncowa.pdf.

Miejski Ośrodek Kultury w Pelplinie, *Diagnoza potrzeb kulturowych społeczności gminy Pelplin*, Pelplin 2015, https://nck.pl/upload/attachments/315827/Diagnoza%20Pelplin.pdf.

Mijewska M., *Raport z diagnozy lokalnych potencjałów kulturalnych Wejherowa*, Wejherowo 2025, https://wck.org.pl/wp-content/uploads/2025/07/Raport-z-diagnozy-lokalnych-potencjalow-kulturalnych-Wejherowa.pdf.

PBS, *Badanie dotyczące potrzeb i sytuacji młodzieży w wieku 14–24 lata w Gdyni w kontekście rozwoju społecznego, edukacyjnego i zawodowego. Raport z badania jakościowego*, Warszawa–Sopot 2025, https://legacy.um.gdynia.pl/module/Files/controller/Default/action/downloadFile/hash/edb166e05f946f64777f86265af09b9a.pdf.

PBS, *Badanie dotyczące potrzeb i sytuacji młodzieży w wieku 14–24 lata w Gdyni w kontekście rozwoju społecznego, edukacyjnego i zawodowego. Raport z badania ilościowego*, Sopot 2026, https://legacy.um.gdynia.pl/module/Files/controller/Default/action/downloadFile/hash/1bbced997b1e2fe56db81a26d3c4b2da.pdf.

Popow M., *Gdański Archipelag Kultury – w stronę społecznego domu kultury*, Gdańsk 2014, https://download.cloudgdansk.pl/gdansk-pl/d/20140754956/raport.pdf.

Pracownia Zrównoważonego Rozwoju, *Raport z diagnozy społeczno-kulturalnej dla Centrum Kultury Powiatu Słupskiego*, Toruń 2023, https://kobylnica.pl/files/file_add/download/1038_diagnoza-kulturotworcza-powiatu-slupskiego.pdf.

Rief B., *Diagnoza potencjału kulturotwórczego gminy Subkowy*, Subkowy 2014, https://nck.pl/upload/attachments/315700/diagnoza%20subkowy%20ost%20kor%202%20(1).pdf.

Stachura K., *Dom Kultury+ Inicjatywy lokalne 2018. Diagnoza w kulturze – Malbork*, Gdańsk 2018, https://portalnaplus.pl/wp-content/uploads/2018/05/DK-2018.-Diagnoza-w-kulturze-%E2%80%93-Malbork-FINA%C5%81.pdf.

Stachura K., *Oferta i potencjał podmiotów sektora kultury w województwie pomorskim. Analiza kondycji organizacji za rok 2023. Analiza porównawcza 2015–2023*, Gdańsk 2025, https://www.nck.org.pl/media/9545/download.

Stachura K., Zbieranek P., *Nowe spojrzenie na pole kultury w Gdańsku. Analiza danych zastanych. Raport z badania*, Gdańsk 2025, https://badania.ikm.gda.pl/wp-content/uploads/2026/02/Raport_final_wlkinw.pdf.

Suchomska J., Strzałkowski M., *Razem dla kultury! Podsumowanie wyników diagnozy lokalnej wśród mieszkańców i mieszkanek gminy Morzeszczyn*, Morzeszczyn 2020, https://nck.pl/upload/2023/03/diagnoza-dk-.pdf.

Sudoł D., *Diagnoza i rozwój kapitału kulturowego i społecznego Miasta i Gminy Sztum*, Sztum 2016, https://nck.pl/upload/attachments/317905/Diagnoza%20i%20rozw%2Bj%20kapita%2B%C3%A9u%20kulturowego%20i%20spo%2B%C3%A9ecznego%20Miasta%20i%20Gminy%20Sztum.pdf.

Szymańska J., Żardecka J., *Diagnoza potrzeb kulturowych mieszkańców gminy Pelplin 2019*, Warszawa 2019, https://etnograficzna.pl/wp-content/uploads/2021/02/Diagnoza-potrzeb-kulturowych-mieszka%C5%84c%C3%B3w-gminy-Pelplin-2019.pdf.

Wejherowskie Centrum Kultury, *Raport o kulturze w Wejherowie (wersja łatwa do czytania)*, Wejherowo 2025, https://wck.org.pl/wp-content/uploads/2025/07/Raport-o-kulturze-w-Wejherowie.pdf.

Żuławski Ośrodek Kultury w Nowym Dworze Gdańskim, *Diagnoza potrzeb kulturalnych w gminie Nowy Dwór Gdański*, Nowy Dwór Gdański 2014, https://nck.pl/upload/attachments/315738/Diagnoza%20potrzeb%20kulturalnych%20w%20gminie%20Nowy%20dw%C3%B3r%20Gda%C5%84ski.pdf.